

Е. В. Овчинников

(Київ)

ПРОБЛЕМИ РЕКОНСТРУКЦІЙ ТРИПІЛЬСЬКИХ НАЗЕМНИХ БУДІВЕЛЬ

(за результатами розкопок поселення Чаплинка)

У статті наведено матеріали розкопок 2008 р. будівлі на трипільському поселенні Чаплинка групи Західного Трипілля. Будівля мала два яруси: верхній у вигляді дерев'янно-глинобитної «платформи», і нижній — з трьома глинобитними вимостками на земляній долівці.

Ключові слова: Чаплинка, трипільська культура, домобудівництво, площадка, платформа, технологічний випал конструкцій.

Тема вивчення трипільського домобудівництва залишається дискусійною від часів відкриття культури [Хвойко, 1901, 1904; Штерн, 1906; Трипільська культура, 1926]. Основні принципи вивчення решток наземних будівель — «площадок» та їх реконструкцій були оформлені у вигляді концепцій наприкінці 1930-х рр. [Кричевський, 1940; Кульська, Дубицька, 1940; Пассек, Кричевський, 1946] та у 1970—80-ті рр. [Маркевич, 1964; 1981; 1990; Зінковський, 1973; 1975; 1982]. Визначальна різниця між ними стосується двох основних моментів: 1-й — настил-«платформа» укладений на землю або піднятий над нею, 2-й — випал конструкцій відбувся під час будівництва або є наслідком пожежі [Колесников, 1993].

Останнім часом, завдяки експериментальним дослідженням у галузі трипільського домобудівництва [Чабанюк, 2003; 2006] дискусія загострилася [Корвін-Піотровський, 2006; Бурдо, 2007]. Цілком слушні побажання «досліджувати технологію за допомогою моделювання», «удосконалювати методи досліджень» і «залучати методи інших наук» [Колесникова, 2006, с. 56] не знайшли відгуку у колег.

Проте дослідження будівельних матеріалів із використанням методів природничих наук

проводилися нещодавно¹. Результати цих досліджень надають можливість стверджувати, що принципи домобудівництва для всіх типів споруд (наземних, заглиблених та виробничих) були близькими і спрямованими на найкраще забезпечення теплозбереження та гідроізоляції у приміщеннях. Для досягнення цього застосовувались різноманітні будівельні прийоми, у т. ч. технологічний випал [Шевченко, 2001—2002; , 2003 Овчинников, Шевченко, 2003; 2005; Шевченко, Овчинников, 2005]. На жаль, ці роботи залишаються непоміченими, хоча саме інформації про речовий склад археологічних решток часто не вистачає авторам експериментів, результати яких лише «подібні до археологічних трипільських площадок» [Чабанюк, 2006] (Додамо від себе, досить віддалено нагадують — автор є спостерігачем і учасником кількох експериментів, що проводилися на базі Трипільської експедиції Інституту археології НАНУ).

Також без уваги залишаються особливі випадки в трипільському домобудівництві, наприклад, перекриття заглибленого приміщення глинобитною конструкцією типу «площадка» [Цвек, 1980, с. 164—165]. Різноманітні варіанти поєднання глинобитно-дерев'яного настилу з одночасно функціонуючою заглибленою частиною будівлі зафіксовані на поселеннях канівської групи «Західного Трипілля». Підпідні ями влаштовувались під потужними черіями печей (хут. Незаможник, Зелена Діб-

1. Визначення зроблені Н.О. Шевченко, обладнання для обробки та фіксації зразків надано О.Н. Пономаренко (д. г. н., зам. директора Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення) і Г.Г. Павловим (к. г. н., доцент кафедри мінералогії, геохімії і петрографії геологічного факультету КНУ ім. Т. Шевченка).

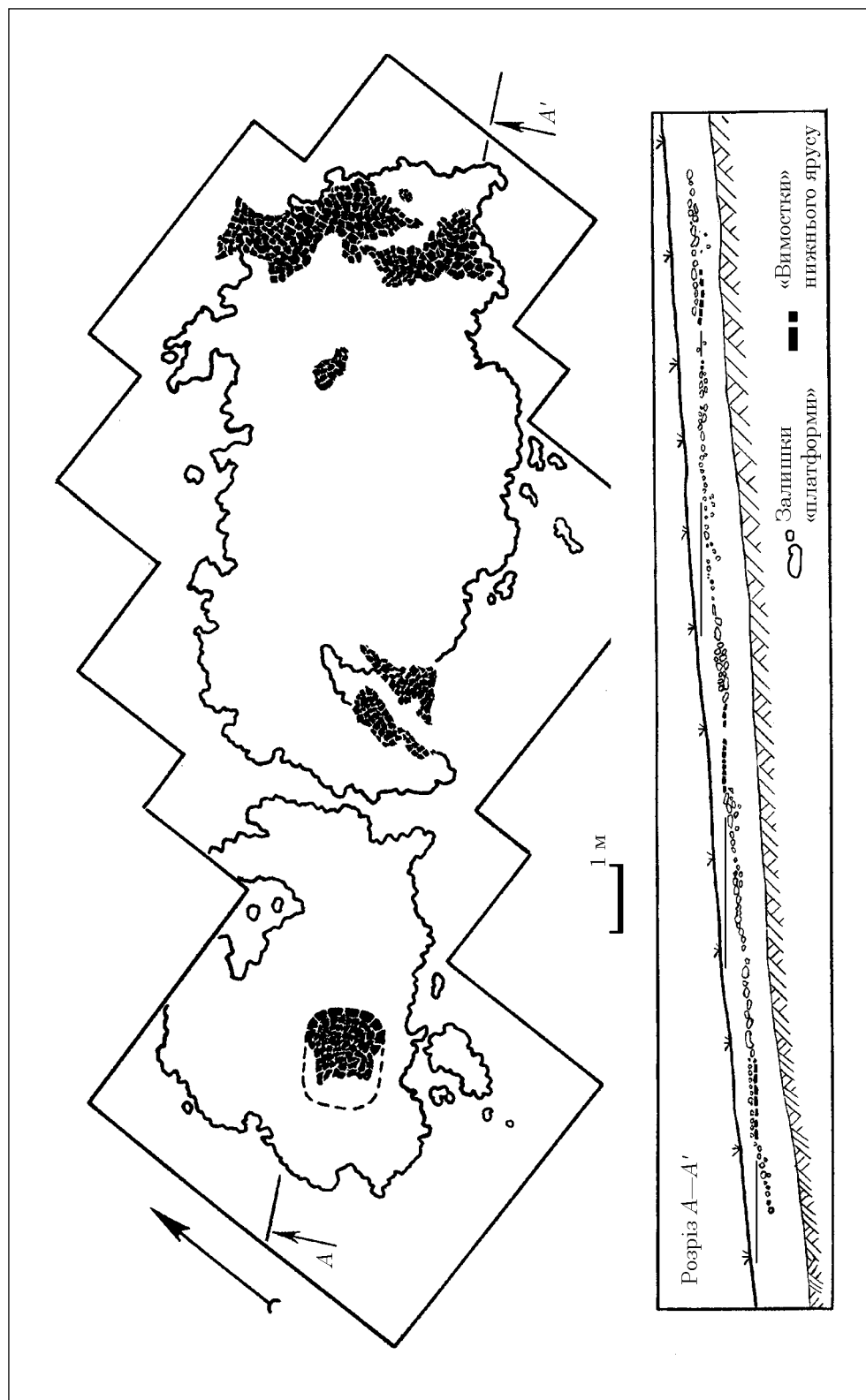

Рис. 1. Чаплинка, уроч. Бурти, трипільське поселення, наземна будівля-«площадка»

рова). Компонування останніх в єдині об'єкти зафіксовано вперше і є новим типом тепло-технічних споруд у Трипільлі¹. Їх детальне вивчення часто суперечить поглядам, в яких повністю відкинуті можливості використання технологічного випалу конструкцій [Овчинников, 2001—2002].

На нашу думку, протистояння думок викликано тим, що вчені намагаються виявити основоположні принципи будівництва, «притаманні будь-яким трипільським наземним будівлям будь-якого часу та регіону» [Корвін-Пиотровський, 2006] та віднайти «сталу архітектурну традицію», яка цілком відповідала б «сталій сакральній традиції» [Бурдо, 2007, с. 45]. Якщо «сотні трипільських селищ упродовж понад двох тисяч років спалювалися під час ритуальної пожежі» [там само], то будівельні прийоми, безперечно, змінювалися.

Прийоми житлобудівництва, притаманні населенню певних локальних груп у певний час існування, відмічені у ряді робіт. Так, наприклад, на матеріалах поселення Шкарівка безпідставність застосування концепції дво'ярусності до пам'яток середнього етапу в Буго-Дніпровському межиріччі переконливо доводить О.В. Цвек [1976]. На різноманітність у домобудівництві різних регіонів Кукутень-Трипільля вказували і інші дослідники [Черныш, 1982; Попова, 1990]. Характеризуючи архітектуру поселень Середнього Побужжя, С.А. Гусев вважає, що наявність вільного житло-господарського простору і демографічна неперенасиченість в окремих регіонах не привели до появи будівель з подвійними житловими рівнями [Гусев, 1995, с. 83—85]. Нові дані про домобудівництво у ще одному з мікрорегіонів Трипільля отримані під час розкопок наземної будівлі у верхів'ях Гнилого Тікича (басейн Південного Бугу).

У липні 2008 р. на трипільському поселенні Чаплинка (урочище Бурти), було вперше проведено стаціонарні археологічні розкопки. Роботи були здійснені завдяки сумісним зусиллям співробітників Інституту археології, Черкаської обласної археологічної інспекції (ст. н. с. О.В. Назаров) та студентів-практикантів Уманського державного педагогічного університету ім. П. Тичини (керівник О.В. Барвінок).

Пам'ятка відкрита в 1982 р. Оленою Петрівною Балабан, місцевою вчителькою історії, яка провела тут шурфування, збір підйомного матеріалу та склала візуальний план поселення. Матеріали знаходяться у місцевих шкільних музеях та музеї історії села Боярка. У 1987 р. під час зборів інформації до «Зводу пам'яток археології...» поселення обстежувала С.І. Смоляр [1987, с. 3—4].

Поселення Чаплинка (урочище Бурти) розташоване строго на північ від центру однойменного села Лисянського району Черкаської обл. в напрямку так званих «Буртів» — залишків великого скіфського кургану, переоформленого у скупчення пагорбів під час землерийних робіт у пізньому середньовіччі. Поселення знаходиться між «Буртами» та північною околицею села на мисоподібному виступі плато, обмеженому двома ярами — безіменним та яром Березняк (верхів'я Гнилого Тікичу). Попередньо пам'ятка віднесена до володимирівсько-томашівської локальної групи (варіанта) «Західного Трипільля» і синхронізована із його другою небелівською фазою.

Площа пам'ятки складає приблизно 15 га. Наземні будівлі розташовані по колу з проміжком у західній частині біля невеличкого відрогу мису.

Наземна глинобитна будівля-«площадка» №1 мала видовжену форму. Її довжина — 15,6 м, ширина — від 3 до 6 м. Товщина нашарувань сягає 0,2—0,25 м. Глибина залягання масиву будівельних залишків від сучасної поверхні 0,2—0,3 м. Таке неглибоке, практично в орному шарі, розташування залишків спричинило погану збереженість верхньої частини «площадки». Будівельні залишки залягають приблизно в одній горизонтальній площині відносно сучасної поверхні, не утворюючи скупчень у вигляді так званих «гребенів», тощо. Вже після першої розчистки об'єкт умовно був розподілений на 3 частини. Південно-західна частина «площадки» відділена від основного масиву перпендикулярною вузькою лакуною. Північно-східна частина, що, начебто, складає єдине ціле із центральною, була, в свою чергу, відділена широкою смугою слідів оранки, якою були подрібнені і перемішані із чорноземом верхні шари «плиток». В центральній частині об'єкту простежено сліди плуга, яким зруйновано навіть частину нашарувань нижнього ярусу. Так, в кв. А-4, 5 на одному рівні із поверхнею «площадки» залягають *in situ* ділянки плитчастої намащеної на землю «вимостки». Тобто, шари верхнього настилу повністю зсунуті з трохи піднесеної «вимостки», а сама «вимостка» була частково зруйнована плугом, на що вказує повздожня лакуна в її центральній частині. В подальшому, з огляду на проведене стратиграфування ділянок, таке розділення «площадки» на три частини виявилось цілком виправданим.

Особливості деталей, послідовність покладення шарів «площадки» загальні для всіх ділянок дослідженої будівлі².

За вже добре відомими «стандартами» конструкцій трипільських наземних будівель визначаємо основну конструкцію об'єкту — т. зв.

1. Аналогічно збудованою можна вважати гончарну піч (дві печі?) з поселення Бодаки [Скакун, Самзун та ін., 2006].

2. Окремі випадки обумовлюються із позначенням конкретних місць за сіткою квадратів.

платформу. Остання являє собою горизонтально покладені глинобитні нашарування на дерев'яному помості, які у функціонуючому будинку виконували роль або «долівки», або міжярусного («горищного») переkritтя. До «платформи» відносяться два основні типи будівельних решток: нижній її шар — «вальки», та «плитки», що вкладалися безпосередньо на «вальковий» шар. Відзначимо, що, на жаль, при розбиранні залишків об'єкту в жодному разі не знайдено *in situ* сполучення «плиток» і «вальків». Це, безперечно, є наслідком оранки, в результаті якої верхній шар «плиток» був знесений, а його зразки ми бачимо вже виключно в перевідкладеному стані. Проте, все ж таки вдалося виявити характерні риси, що були притаманні будівельним спорудам саме цього поселення.

Нижній «вальковий» шар «платформи» розтріскався на шматки, що відповідають, очевидно, їхнім первісним розмірам — від 15—17 до 25—45 см, з товщиною близько 8—9 см. Склад будівельного розчину — озалізнена глина із домішкою половини злаків. «Вальки» лежать в горизонтальному положенні, здебільшого щільно покладені один до одного (найкраще це зафіксовано за масивними фрагментами в центральних ділянках).

Фрагменти верхнього «плитчастого» шару «платформи» розміщуються під різними кутами (до 45—90°). «Плитчастий» шар представлений здебільшого уламками товщиною близько 4,5—4,7 см, але в деяких квадратах (кв. А²-4) мають більшу товщину — 9—10 см. Розмір уламків різний — від дрібних до більш крупних, що сягають іноді 20 × 15 см. Склад будівельного розчину — озалізнена глина без домішок. Зразки міцні, на відміну від більш пухких за рахунок рослинної домішки «вальків». Випав також здебільшого більш рівномірний та високотемпературний, що спричинено меншою товщиною шару. Проте, відповідно до збільшення товщини (у тому ж кв. А²-4), трапляються і недостатньо випалені зразки, які мають у середині чорний колір.

Окремі зразки «плиток», знайдені у кв. А²-4, В²-5, дають можливість відновити будівельні прийоми, за допомогою яких відбувалося формування «плитчастого» шару. Крихти підсушеної глини розподілялися рівномірним шаром (товщина 2—4 см) на вже висушених «вальках», потім заливалися рідким глинистим розчином і трамбувалися. Верхній бік «плиток» вирівняний, але не завжди ретельно.

Під час розбирання завалів «площадки» зафіксовані фрагменти «плиток» із потовщеннями та характерними закраїнами, які можна пов'язувати з місцями стиків «платформи» із торцевими стінами будинку або внутрішніми перегородками. Так, у Пд-Зх кінці будівлі (кв. В²-5) знайдені три масивні фрагменти (найбільший з них мав розміри 26 × 16 × 9 см)

з однією вирівняною поверхнею, яка потовщується з одного боку, що мав згладжену торцеву сторону.

В центральній частині (кв. А-4) виявлено скупчення зразків, яке привернуло особливу увагу тому, що тут ще до початку розбирання «площадки» був наочно представлений елемент нижнього ярусу будинку. В цьому місці крупний уламок «валька» «платформи» стояв на ребрі під кутом 90° впритул до намащеного на землю шару «вимостки», що розтріскався на дрібні тонкі «плитки». Вже під час розбирання з'ясовано, що випав будівельних матеріалів від різних конструкцій у цьому місці йшов водночас. Уламок «валька» за міцністю (крихкий) та режимом випалу (низькотемпературний, здебільшого відновлювальний, про що свідчать кольори від жовто-коричневого до чорного), аналогічний зразкам «вимостки». Найвмі слідів спікання фрагментів. Очевидно, маємо випадок фіксації падіння елемента «платформи» на «долівку» нижнього ярусу. Тобто, можна впевнено говорити про двохярусність будівлі, а також про пожежу, як причину руйнування будинку.

Крім того, тут також знайдені фрагменти, що відрізнялися від більшості будівельних решток «платформи»: 1.«Плитки» товщиною 9—10 см із горбкуватим верхом, виготовлені за технологією «шар підсушеної крихти + заливання рідким розчином + трамбування»; 2.«Плитки» товщиною 6—7 см, також із нерівною поверхнею (другий шар черіня?); 3.Фрагменти з «білої» глини товщиною 3 см, які мають заокруглення, характерні для склепінь, а два з них — закраїну типу вінця грушеподібної посудини, але без характерного для «піфосів» ретельного облицювання (отвір димоходу?)¹.

Віднесення цих елементів саме до верхнього ярусу не викликає сумнівів — на нижньому ярусі тут знайдена *in situ* вже згадана вимостка, намащена на земляну підлогу будинку. Додамо, що деякі з виявлених фрагментів, наприклад, товсті недбало оброблені «плитки», зазвичай розглядаються як залишки печей. Проте, з огляду на руйнацію «платформи» під час загибелі будинку, а також пошкодження оранкою, інтерпретація скупчення як залишків печі має виключно гіпотетичний характер.

Дерев'яна основа «платформи» реконструюється за відбитками плах з нижнього боку глинобитних фрагментів «вальків». Найкраща збереженість зафіксована в центральній, найбільш міцній частині «площадки» — кв. А-3, А-4, Б-3, Б-4. Простежена довжина відбитків сягає 1,5 м, ширина плах складала 12—15 см. Плахи покладені щільно, деревина добре підігнана та оброблена, з рівними боками, про що свідчать дуже незначні затьоки рідкого розчину між плахами.

1. Один з уламків ошлакований (поодинокий випадок на «площадці»!)

На лінії, що розподіляє кв. В'-5 і Г'-5, — умовна торцева південно-західна стіна будівлі, — знайдені шматки глинистої «обмазки» жовтуватого-сірого кольору із великою кількістю половин, відбитками лози. В кв. В'-6, В'-7 у шматках «обмазки» виявлені одночасно відбитки лози і плах. Очевидно, тут зафіксовані ймовірні місця стику дерев'яних елементів каркасу будівлі. Ці зразки відносяться до конструкції стін або даху.

Знайдені також фрагменти аналогічної «обмазки» із облицюванням червоно-коричневого кольору, що походять, ймовірно, від «штукатурного» покриття деталей інтер'єру (стін?).

До нижнього ярусу відносяться глинобитні настили-«вимостки» на знівельованій земляній поверхні. Вони були виявлені під залишками «платформи» і мали характерні сліди, що відрізняють нашарування, намащені на землю — відсутність відбитків дерев'яного настилу, товщина не більше 3—4 см. Нівелювання трьох таких ділянок, спричинене кутом нахилу краю плато у бік берегового схилу, фіксується на трьох різних рівнях.

«Вимостка» південно-західної частини будівлі добре збережена, має кінці, за якими можна реконструювати її форму в плані як підквадратну або підпрямокутну із сильно заокругленими кутами та вірогідними розмірами 1,15 × 1,3 м. Утворена з двох шарів (товщина кожного 2—3 см) — нижнього «білоглиняного» та верхнього «червоноглиняного». Обидва шари пофарбовані зверху у червоно-коричневий колір. Кінці монтувалися по-сірому, в результаті чого вони становлять одне ціле із «вимосткою», але з окремими шматків, що за товщиною відповідають загальній товщині обох шарів. «Вимостка» по своїх кутах мала вертикально підвищені виступи-фігури (конусоподібні або антропоморфні) — на пласкій поверхні верхнього шару тієї частини, що збереглася, зафіксовані два місця їх монтування (виступаючі краї підмазки).

«Вимостка» північно-східної частини «площадки» (кв. В-2, В-3, Г-2, Г-3) мала досить великі розміри. З огляду на ще одну ділянку, що збереглася у кв. Б, В-3, ця частина будівлі була повністю вкрита глинобитним настилом-«долівкою». Загальна площа її основної збереженої частини сягає 4,6 × 2 м. Одношарова південна частина розтріскалася на окремі «плитки» розмірами у плані до 4 × 5 см, 6 × 7 см і товщиною подекуди до 3—4 см. Поверхня вирівняна недбало, горбкувата, проте, останнє могло бути спричинено також і нерівномірним просіданням ґрунту. Випал «долівки» здебільшого відновлювальний, колір попелясто-сірий, але місцями набуває і цегляного відтінку. Температура випалу досить висока — зразки міцні, їх верхня сторона ущільнена. Склад будівельного розчину — добре вимішана глина без домішок. На «вимостці-долівці» *in situ* знайдені дрібні уламки керамічного посуду (побутове сміття?),

які також мають аналогічні ознаки відновлювального випалу (повторне випалювання під час пожежі?).

Північна частина «вимостки» площею близько 2 × 1 м підвищена над рівнем «долівки» за рахунок додаткового шару глини. Для верхнього шару «подіуму» використана «біла» глина. Зовнішня сторона ретельно вирівняна, пофарбована в темно-червоний колір та заполірована. Матеріалом нижнього шару «подіуму» і «долівки» є озалізнена глина. Тобто, монтувалася ця частина «вимостки» одночасно із основною частиною — «долівкою», але була виділена за рахунок додаткового верхнього біло-глиняного шару.

Відзначимо, що на фрагментах нижнього шару «подіуму» також збереглися сліди темно-червоної фарби. Це вже не перший випадок, коли при оформленні трипільських будівель фарбуються та ретельно оформлюються поверхні, що не будуть видимі після закінчення будівництва.

Особлива увага була приділена оформленню кінця «подіуму», який нагадує конструкції відомих „подіумів” на томашівських «площадках». Тут використаний товстий шар однорідного будівельного розчину, покладений у вигляді повздовжнього, вмонтованого «заподліцо» із верхньою стороною «подіуму» валика, який закріплює і поєднує в одне ціле обидва шари «подіуму» та виокремлює останній на загальній площі «долівки». Матеріалом для оформлення кінця «подіуму» слугував розчин «долівки». Кінець «подіуму» також пофарбований. З огляду на невеликі розміри збереженого фрагменту краю «подіуму», його первинну форму та розміри визначити важко. Фіксується лише спрямованість вздовж довгій осі будівлі.

«Вимостка» у центральній частині будівлі потерпала від оранки (про що вже йшлося вище). Збережений лише її нижній шар з озалізненої глини із близькими техніко-технологічними характеристиками до вищеописаних. Слідів фарбування не виявлено, що, можливо, спричинено недостатньо високою температурою випалу. Але зі східного краю «вимостки» (кв. А-4) знайдені фрагменти вже більшої товщини — до 4—4,5 см, які, ймовірно, також відносяться до конструкції вимостки (потовщені краї?). Один з фрагментів (товщина 2,5—3 см) має сліди підмазки від рельєфної деталі, яка виступала над пласкою поверхнею. Аналогічні сліди знайдені на «вимостці» у Пд-Зх частині будівлі. Отже, можна припустити, що «вимостки» центральної і південно-західної частин «площадки» були за своєю конструкцією (наявність скульптурних деталей або вмонтованих посудин) подібні і виконували функції вівтарів.

В південно-західній частині будівлі під будівельними завалами «платформи» знайдений фрагмент тарної посудини — «піфоса» (бокова частина з краєм денця). Розміри фрагменту

50 × 35 см. Виготовлений з матеріалу, близького матеріалу «вальків» — глина з домішкою половини. Зовнішня поверхня ущільнена і вирівняна, але не дуже ретельно. Уламок лежав зовнішньою стороною вниз, зберігаючи первинну форму, але розтріскався, що спричинено низькою температурою випалу. Ймовірно, випал посудини відбувся разом із випалом всієї споруди під час руйнації. На це вказує те, що зовнішня сторона, якою посудина прилягла до землі після падіння, випалена найгірше. Пониження температури зафіксовано у зміні кольору та міцності уламка.

Стратиграфія об'єкту вказує на те, що, ймовірно, будівля складалася з трьох приміщень. Зафіксовані три рівня нівелювання схилу плато. Крім того, на це вказують і розрив в будівельних завалах між південно-західною та центральною частинами. Відносно північно-східної частини відзначаємо, що, хоча її завали становлять одне ціле з центральною, проте переважна більшість відбитків «платформи» спрямована тут не впоперек довгій вісі, а навпаки — вздовж.

Отже, простежено два рівня будівельних залишків, які відповідають певним архітектурним конструкціям споруди. 1-й — нашарування будівельних розчинів на дерев'яному горизонтальному помості «платформи», що виконувала функцію горючого перекриття. 2-й — глинобитні «вимостки», вкладені на підготовлену, знівелювану та вирівняну земляну поверхню, які виступали в ролі або культових підвищень-вівтарів, або повністю вкривали підлогу окремого північно-східного помешкання («долівка»). В останньому випадку «вимостка-долівка» мала додаткове підвищення — «подіум».

Під час розкопок «площадки» № 1 були знайдені: уламки керамічного посуду, фрагменти антропоморфної пластики, ритуальні керамічні предмети, знаряддя праці — кам'яні розтирачки, лоцило, керамічне грузило. Під час прокопки ґрунту під «площадкою» знайдені по краях завалів будівлі три кубки, що стояли *in situ* вертикально нижче рівня «обмазки» на 25—30 см. Очевидно, це будівельні пожертви, що були вкопані або поставлені в шар нівелюючої підсипки під стіни майбутньої будівлі ще на початку будівництва.

Таким чином, матеріали з розкопок поселення Чаплинка вказують на повноцінне використання першого ярусу (поверху?) будівлі. Особливу увагу привертають культові ділянки — «вівтар», «вимостка-подіум», які зведені у повному об'ємі під час будівництва житла на земляній долівці. Для них використані спеціально відібрані будівельні розчини та фарби. Ці об'єкти були випалені, хоча і не по всій площі, на товщину до 6-8 см, чого ми ніколи не спостерігаємо під час експериментів. Будівля була зруйнована у пожежі, на що вказує випал «платформи», що впала. Повторний випал от-

римали і уламки кераміки, які залишилися на долівці (побутове сміття). Проте, це не виключає і первинного випалу долівки та «вимостою» першого ярусу під час будівництва, який, знову ж таки, не вдається здійснити під час сучасних експериментальних досліджень. Тобто, аргументацію на користь будь-якої «єдино вірної» концепції трипольського домобудівництва треба посилювати, у тому числі і за рахунок подальшого копіткого дослідження решток матеріальної культури.

Археологічні пам'ятки трипольської культури на території України. Реєстр // ЕТЦ. — К., 2004. — Т. I. — С. 674.

Бурдо Н.Б. Реконструкція будівель трипольської культури // Трипольська культура. Пошуки. Відкриття. Світовий контекст (до 100-річчя від дня народження О. Ольжича): Зб. наук. праць. — 2007. — С. 29—48.

Гусев С.О. Трипольська культура Середнього Побужжя рубежу IV — III тис. до н. е. — Вінниця, 1995.

Зиньковский К.В. Новые данные к реконструкции трипольских жилищ // СА. — 1973. — № 1. — С. 137—150.

Зиньковский К.В. До проблеми трипольського житлобудування // Археологія. — 1975. — Вип. 15. — С. 13—21.

Зиньковский К.В. Значение моделирования в исследовании остатков построек на поселениях трипольской культуры // Археологические памятники Северо-Западного Причерноморья: Сб. науч. тр. — 1982. — С. 19—32.

Исследование поселений-гигантов трипольской культуры в 2002—2004 гг. — К., 2005.

Колесников О.Г. Трипольское домобудівництво // Археологія. — 1993. — № 3. — С. 63—74.

Колесникова В.А. Эволюция уявленя про трипольські площадки // Міжн. наук.-практ. конф. «Технології і проблеми культурної адаптації населення Південно-Східної Європи в епоху енеоліту»: Тез. доп. смт Вишнівець, 8—10 серп. 2006 р. — 2006. — С. 54—56.

Корвин-Пиотровский А.Г. Проблемы изучения трипольского домостроительства // Міжн. наук.-практ. конф. «Технології і проблеми культурної адаптації населення Південно-Східної Європи в епоху енеоліту»: Тез. доп. смт Вишнівець, 8—10 серп. 2006 р. — 2006. — С. 65—68.

Кричевский Е.Ю. Трипольские площадки: По раскопкам последних лет // СА. — 1940. — Т. 6. — С. 20—45.

Кульська О.А., Дубицька Н.Д. Будівельні матеріали трипольської // Трипольська культура: Зб. наук пр. — 1940. — Т. 1. — С. 325—334.

Маркевич В.И. Трипольское поселение Варваровка VIII // Тез. докл. первого симпозиума по археол. и этногр. Юго-запада СССР. — 1964. — С. 15—16.

Маркевич В.И. Позднетрипольские племена Северной Молдавии. — Кишинев, 1981.

Маркевич В.И. Домостроительство племен культуры Триполье-Кукутени // Раннеземледельческие поселения-гиганты трипольской культуры на Украине: Тез. докл. I полевого семинара (Гальянки, 1990 г.). — 1990. — С. 47—51.

Овчинников Е.В. До питання про трипольське житлобудівництво (за результатами розкопок поселень

хутір Незаможник і Зелена Діброва) // ЗНТШ. — 2002. — Т. 244. — С. 115—139.

Овчинников Э.В., Шевченко Н.А. Минеральное сырье в домостроительстве Триполья // Археоминералогия и ранняя история минералогии: М-лы междунар. семинара, Сыктывкар, Республика Коми, Россия. 30 мая — 4 июля 2005 г. — 2005. — С. 86—89.

Овчинников Е.В. Дослідження на трипольському поселенні Чаплинка // АДУ 2010. — 2010. — С. 304—308.

Пассек Т.С., Кричевский Е.Ю. Трипольское поселение Коломыйщина [Киев. обл.]: Опыт реконструкций // КСИИМК. — 1946. — Вып. 12. — С. 14—22.

Попова Т.А. Жилищно-хозяйственные и оборонительные комплексы поселений Поливанова Яра // Раннеземледельческие поселения-гиганты трипольской культуры на Украине: Тез. докл. I полевого семинара (Тальянки, 1990 г.). — 1990. — С. 65—69.

Скакун Н.Н., Самзун А., Старкова Е.Г., Яковлева Л. Гончарная печь и производство керамики на трипольском поселении Бодаки // Міжн. наук.-практ. конф. «Технології і проблеми культурної адаптації населення Південно-Східної Європи в епоху енеоліту»: Тез. доп. Сміт Вишнівець, 8—10 серп. 2006 р. — 2006. — С. 73—76.

Смоляр С.І. Звіт про обстеження археологічних пам'яток Лисянського району Черкаської області. у 1987 р. // НА ІА НАН України. — Ф. е. № 1987/192.

Трипольська культура на Україні: Зб. іст.-філолог. відділу Укр. акад. наук. — 1926. — В. 1. — № 40.

Хвойка В.В. Каменный век Среднего Поднепровья // Тр. XI АС в Киеве в 1899 г. — 1901. — Т. 1. — С. 736—812.

Хвойко В.В. Раскопки 1901 г. в области Трипольской культуры // Записки отделения русской и славянской археологии Императорского русского археологического общества. — 1904. — Т. V, вып. 2. — 25 с.

Цвек Е.В. Домостроительство и планировка трипольских поселений: По материалам раскопок в с. Шкаровка [Киев обл.] // Энеолит и бронзовый век Украины: Исслед. и м-лы. — 1976. — С. 46—57.

Цвек Е.В. Трипольские поселения Буго-Днепровского междуречья (к вопросу о восточном ареале культуры Кукутени-Триполье) // Первобытная археология — поиски и находки: Сб. науч. тр. — 1980. — С. 163—185.

Чабанюк В.В. Досліди з моделювання трипольського житлобудування // Трипольські поселення-гіганти: М-ли міжнар. конф. — 2003. — С. 185—189.

Чабанюк В.В. Досліди з трипольського житлобудування // Міжн. наук.-практ. конф. «Технології і проблеми культурної адаптації населення Південно-Східної Європи в епоху енеоліту». Тез. доп. смт Вишнівець, 8—10 серп. 2006 р. — 2006. — С. 49—50.

Черныш Е.К. Энеолит Правобережной Украины и Молдавии // Энеолит СССР. / Археология СССР: в 20 т. — М., 1982. — С. 166—347.

Шевченко Н.А. Исследование вещественного состава строительных материалов и керамики из гончарной печи трипольского поселения у х. Незаможник методом минералого-петрографического анализа // Stratium plus. — 2001—2002. — № 2. — С. 275—296.

Шевченко Н.А., Овчинников Э.В. Минералого-петрографическое исследование материалов из раскопок 2002—2004 гг. на поселении трипольской культуры у с. Тальянки // Исследование поселений-гигантов трипольской культуры в 2004—2005 гг. — К., 2005. — С. 94—105.

Шевченко Н.А., Овчинников Э.В. Строительные материалы и конструктивные элементы в трипольском домостроительстве // Трипольські поселення-гіганти: М-ли міжнар. конф. — 2003. — С. 194—198.

Штерн Э.Р. Доисторическая греческая культура на юге России // Тр. XIII АС в Екатеринославе в 1905 г. — 1906. — Т. 1. — С. 9—95.

Э. В. О в ч и н н и к о в

ПРОБЛЕМЫ РЕКОНСТРУКЦИЙ ТРИПОЛЬСКИХ НАЗЕМНЫХ ПОСТРОЕК

(по результатам раскопок
поселения Чаплинка)

В 2008 г. впервые проведены стационарные раскопки на трипольском поселении Чаплинка, уроч. Бурты. Памятник относится к владимировско-томашовской группе (2-я небелевская фаза) «Западного Триполья». Постройка имела два яруса: верхний представлен в виде деревянно-глинобитной «платформы»; нижний представлен тремя глинобитными вымостками на земляном полу. Они образованы из нескольких слоев специально отобранных глинистых растворов с окраской каждого слоя, тщательно оформленными краями. Безусловно, они были возведены в полном объеме за один прием в период строительства дома.

Постройка была разрушена в пожаре, который послужил причиной повторного обжига керамики и, возможно, вышеупомянутых деталей интерьера. Во всяком случае, подобные факты не наблюдаются при проведении экспериментальных исследований трипольского домостроительства. Тем не менее, исключать возможность технологического обжига отдельных конструкций во время строительства.

E. V. O v c h i n n i k o v

PROBLEMS OF RECONSTRUCTIONS OF TRIPOLIAN OVERGROUND SETTINGS

(by results of excavations
of Chaplinka settlement)

In 2008 the stationary excavations at the first time conducted on a tripolian settlement Chaplinka (natural boundary Burty). The monument belongs to Vladimir-tomashy group (2nd nebelev phase) of «West Tripolie». Building had two tiers: the overhead one is presented as a wooden-clay-mudded «platform»; the lower one is presented by three clay-mudded daises on the earthen floor. They are formed from a few layers of the specially selected clay solutions with colouring of every layer, carefully executed rims. Undoubtedly, they were done fully for one reception in the period of building of house. Building was destroyed in a fire, that served reason of the repeated burning of ceramics and, maybe, the above-mentioned details of interior. Nevertheless, there are no grounds to eliminate possibility of the technological burning of separate constructions during building.